

Linnaarhiivi kogude kasutatud Eesti Kirjandusmuuseumi, Eesti Pedagoogika Arhiivmuuseumi ja paljude muude mäluasutuste kogusid. Üllatavalt ei leia allikate loetelust Riigikohtu arhiivi (ERA.1356). Silma torkab ajaleheallikate ulatuslik kasutamine. Suur osa Eesti omaaegsest perioodikast on küll digiteeritud, aga kehva trükikvaliteedi tõttu ei ole sealt vajaliku otsimine lihtne ülesanne.

Raamatule lisatud kronoloogia on põhjalikum kui teistel sarja raamatutel, Pätsi biograafia ehk välja arvatud. Viiteid on töös palju ja see on ainult positiivne. Faktitihedus ja viidete suur hulk ei kahanda siiski kuidagi raamatu loetavust. Tammela on väga hea jutustaja. Tema tekst kulgeb lodusalt, selles on just parasjagu Teemanti elusündmuste taustakäsitlust ning parasjagu autoripositsiooni ja hinnanguid. Kokkuvõttes on tegemist väga hästi õnnestunud biograafiaga, mis avab Eesti ühe olulisema, kuid teenimatult teiste varju jäänud riigimehe elu, tööd ja isiksust. Kuigi raamatu lugemise järel jääb vastuseta küsimus, kas Teemant oli advokaadist riigimees või pigem riigimehest advokaat, saab hästi selgeks, et muu ameti oskus ja aus pidamine tuli poliitikule ainult kasuks. Tuleb ka tänapäeval.

HANNES VALLIKIVI

Margo Roasto, Maaküsimus, rahvuslikud vastuolud ja poliitiliste ideoloogiate retseptioon: ühiskondlik mõte Eesti alal 1905–1916 (Tartu Ülikool, Tartu Ülikooli Kirjastus, 2023), 219 lk, ISBN 978-9916-27-344-9

10.10.2023 kell 16.15 kaitses Margo Roasto Tartu Ülikooli senati saalis ajaloo erialal doktoriväitekirja “Maaküsimus, rahvuslikud vastuolud ja poliitiliste ideoloogiate retseptioon: ühiskondlik mõte Eesti alal 1905–1916”. Juhendaja: professor Pärtel Piirimäe. Oponent: PhD Mart Kuldkepp, University College London

Värske ajaloodoktori Margo Roasto 10. oktoobril Tartu Ülikoolis kaitstud väitekirja on valminud pikema aja vältel – esimene selle koosseisu kuuluvatest artiklitest jõudis trükki juba 2014. aastal –, kuid siiski sobitub töö

suurepäraselt just viimastel aastatel järjest rohkem esile tõusnud mõtteloo-
lisesse suunda Eesti ajaloo uurimises. Lisaks Roasto tööle võib selle näiteks
tuua Glasgow' Ülikoolis kaitstud Liisi Veski doktoritöö¹ ja Viini Ülikoolis
kaitstud Timo Aava väitekirja². Kõigi kolme juhendajaks või kaasjuhen-
dajaks on Tartu Ülikooli mõtteloo professor Pärtel Piirimäe, kellele võib
seega eraldi õnne soovida rohke akadeemilise järelkasvu puhul.

Margo Roasto tutvustab ja analüüsib doktoritöös 1905. aastal ja sellele
järgnenud kümnendil tänapäeva Eesti aladel levinud poliitilisi ideid. Lähe-
malt on juttu poliitiliste ideoloogiate jõudmisest Eestisse ja esimeste eesti
erakondade seisukohtadest, samuti poliitikuid mõjutanud välisautoritest
ja mõttesuundumustest, eriti marksismi ja maaküsimuse üle peetud aru-
telude näitel. Töös puudutatakse ka Balti kubermangude rahvuslike vastu-
oludega seotud poliitilisi debatte, näiteks demokraatia küsimuses, samuti
mitmesuguseid lahkarvamusi baltisaksa poliitiliste suundumuste vahel
ning baltisaksa emigrantide Esimese maailmasõja aegset publitsistlikku
tegevust, mille eesmärk oli valmistada ette pinda Balti kubermangude lii-
tumiseks Saksamaaga.

Autor kinnitab väitekirjas, et seejuures ei olnud siiski eesmärgiks anda
ammendav ülevaade selleaegse eesti poliitilise mõtte arengust (lk 23). Dok-
toriväitekirjas vähesemaga rahuldumine on muidugi mõistetav, kuid ühtlasi
võiks küsida, kuivõrd representatiivse valikuga on tegemist. Ilmselt pole
kahtlust, et töös põhjalikult käsitletud maaküsimus oli neil aastatel tõesti
üks keskeid aruteluteemasid. Pea sama olulisena võiks aga siiski välja
tuua ka omavalitsus- ehk autonoomiaküsimuse ning selles mõttes läheb
doktoritöö vähemalt ühest olulisest käsitletava perioodi ühiskondlikust
debatist mööda.

Töö on artiklipõhine, koosnedes katuspeatükist ja viiest publikatsioo-
nist, millest kolm on eestikeelsed, üks inglis- ja üks saksakeelne. Seda-
sorti väitekirjale omaselt esineb ka selles doktoritöös kordusi: mahukas
katuspeatükis korraldatakse üle artiklite peamised argumendid ja järeldu-
sed. Kordusi esineb ka artiklite vahel, mis on samuti mõistetav, kuna eri
keeltes ja eri väljaannete jaoks kirjutatud tekstid ongi kindlasti mõeldud
erinevale lugejaskonnale. Eriti jääb mulje, et 2. artikkel “Konstantin Pätsi
“Maa-küsimus” ja selle ajalooline kontekst” sisaldub üsna suurel määral
juba 1. artiklis, mis puudutab selleaegseid Eesti maaküsimuse arutelusid

¹ Liisi Veski, *Towards a stronger national unity: organic-statist ideas in 1930s Estonia* (doktoriväitekirj: Glasgow' Ülikool, 2022). Juhendajad David Smith ja Pärtel Piirimäe.

² Timo Aava, *Minorities and the State. Non-Territorial Autonomy in Estonia in the Late Tsarist and Interwar Periods* (doktoriväitekirj: Viini Ülikool, 2023). Juhendajad Pärtel Piirimäe ja Börries Kuzmany.

laiemalt. Nii ei saa päris sajaprotsendiliselt siiski nõustuda dissertandi väitega, et tegemist on “uurimuste tsükliga, mille iga artikkel püstitab küll iseseisvad uurimisküsimused, kuid mis moodustab siiski ühtse mõtteajaloolise terviku” (lk 24). Artiklipõhises väitekirjas on ühtset tervikut paratamatult raske saavutada ja žanri spetsiifikat arvestades ei peaks seda võib-olla taotlemagi. See küsimus aga vajab ilmselt laiemat diskussiooni.

Uurimistöö tulemusi esitletakse lugejale nii katuspeatükis kui ka kõigis artiklites eraldi. Seejuures võib öelda, et adekvaatselt on arvesse võetud varasemat uurimisseisu, lugejani toodud argumentatsioon põhineb primaarallikate hoolikal analüüsil ning järelduste paikapidavuses ei ole põhjust kahelda. Kindlasti annavad need tänuväärset lisa meie teadmistele 20. sajandi alguse eesti mõtteleost, mis kehtib nii marksismi retseptiooni kui ka selleaegse baltisaksa poliitika kohta. Kõige põhjalikumalt käsitletud ja väärtuslikem osa doktoritööst puudutab siiski maaküsimust. Autorile võiks soovitada selle teema uurimise jätkamist ning Esimese maailmasõja eelsete ja aegsete diskussioonide sidumist Eesti Asutavas Kogus toimunud maaseaduse-aruteludega ja ka erinevate konkreetsete maaseaduseelnõudega. See lubaks ühest küljest jälgida Eesti erakondade seisukohtade muutumist aja jooksul üleüldse, teisalt aga ka võib-olla täpsemalt kindlaks teha, milline oli 1917.–19. aasta dramaatiliste sündmuste radikaliseeriv mõju eesti poliitilisele mõttele selles keskse tähendusega küsimuses.

Väitekirjas oleks võinud kaaluda artiklite ja seega ka käsitletavate teemade veidi teistsugust järjestamist. Praegusel kujul algab väitekirja kitsamalt maaküsimuse aruteludega, seejärel aga vaadeldakse marksismi retseptiooni Eestis, millega omakorda seostub laiema poliitiliste ideoloogiate väljakujunemine. Tundub, et loogilisem olnuks alustada laiemast – poliitiliste ideoloogiate käsitlemisest – ja liikuda edasi kitsama poole – maaküsimuseni. Viimast tutvustades ei saa autor ju samuti üle ega ümber selleaegsete poliitiliste ideoloogiate käsitlemisest, kuna seisukohad maaküsimuses väljendasid laiapõhjalisemaid ideoloogilisi tõekspidamisi. Viimased kaks artiklit baltisaksa poliitilistest debattidest ja seisukohtadest moodustavad omaette loogilise bloki.

Mõneti kahetsusväärne on, et töö põhineb peaaegu täiel määral ainult sekundaarkirjandusel ja trükkis avaldatud allikatel, mis jätab analüüsi paratamatult mõnevõrra ühekülgseks ja pinnapealseks. Autor on töös õigustatult juhtinud tähelepanu tsensuuri rollile (lk 31–32), mis sunnib toleagues ajakirjanduses avaldatud tekste lugema kriitiliselt ja pidama meeles, et autoritel tuli paljutki ütlemata jätta. Võimalused seda vajakajäämist arhiiviallikate toel kompenseerida on enamjaolt aga kasutamata jäänud. Võib arvata, et käsitletavad autorid väljendasid oma poliitilisi seisukohti lisaks

trüki ilmunud artiklitele ja raamatutele ka kirjades ja muudes egodokumentides. Ent ka juhul, kui sellist asjassepuutuvat arhiivimaterjali ei ole säilinud või leidub seda ainult vähesel määral, oleks lugeja oodanud autorilt selle kohta kommentaari.

Samuti olnuks minu hinnangul asjakohane tutvuda erinevate ametkondlike materjalidega, mis toleaegeid eesti poliitilisi liikumisi kajastavad, näiteks sandarmeeria, kohtu ja muude julgeoleku- ja järelevalveorganite omadega. Ka neid allikaid tuleks mõistagi kriitiliselt analüüsida, kuid need võiksid anda ajakirjanduses ilmunule lisa ja mõneti teistsuguse vaatenurga, mida tsensuur ei ole mõjutanud. Tähelepanu tuleb juhtida veel asjaolule, et suurel hulgal lisainfot baltisaksa emigrantide publitsistliku tegevuse kohta on võimalik leida Saksa arhiividest: paljudest omaaegsetest tegelastest on järele jäänud rikkalikud isikufondid, pea täies ulatuses on säilinud Esimese maailmasõja aegse baltisaksa lobiorganisatsiooni Baltischer Vertrauensrat arhiiv ja suurel hulgal asjassepuutuvaid säilikuid hoitakse alal Saksa Välisministeeriumi arhiivis, kuna baltisaksa propagandistide suhted Saksa ametivõimudega olid mõistagi tihedad.

Kokkuvõtteks võib öelda, et tehtud töö on tänuväärne, kuid seda võiks võimalusel kindlasti jätkata. Erinevatel põhjustel (needki ajaloolised) on 20. sajandi alguskümnendite eesti poliitiline mõte seni veel üsna halvasti läbi uuritud valdkond, selle korralik tundmine on aga potentsiaalselt väga suure väärtusega, sest lubaks meil paremini mõista omaaegsete isikute ja ühenduste vaateid ja tegutsemismotiive ning muu hulgas neidki valikuid, mis olid iseseisva Eesti riigi jaoks alustrajava tähtsusega. Selle uurimisuuna jätkamine uue põlvkonna Eesti ajaloolaste poolt, nagu seda viimasel ajal järjest enam näha on olnud, on mulle ka isiklikult südamelähedane ning loodan, et see leiab Eestis ka senisest suuremat institutsionaalset ja teadusrahastajate toetust.

MART KULDKEPP